

شاهکار دانش‌آموزانی که فرش‌های دربار را بافتند

تمجید جهانگردان خارجی از دستباف‌های پایتخت

موضوع: قالی تهران
ویژگی: اختصاص بخشی از سفرنامه سیاحان مشهور به قالی تهران

فرش یا به عبارتی قالی تهران سابقه‌ای دیرینه دارد و سیاحان خارجی که از دوره صفوی پایشان به تهران باز شد از آن تمجید کرده‌اند.

آنچه را در سفرنامه‌های خارجی آمده می‌توان سند قدمت و دیربگی فرش پایتخت دانست. نخستین سندی که در سفرنامه‌ها درباره فرش تهران آمده به دوره صفوی و سلطنت شاه صفوی مربوط می‌شود. در آن دوره تاریخی، آدام اورلیوس، جهانگرد ایتالیایی به ایران سفر می‌کند. او هرگز به محدوده جغرافیایی تهران در آن سال‌ها نمی‌آید، اما در شهر شماخی که امروز در جمهوری آذربایجان واقع شده، تحت تأثیر شهرت و آوازه فرش تهران قرار می‌گیرد.

مهرشاد کاظمی، تهران‌پژوه با اشاره به بخشی از سفرنامه جهانگرد ایتالیایی می‌گوید: «ورلیوس در سفرنامه‌اش روایت کرده وقتی وارد یکی از کاروانسراهای شماخی شده با یهودیانی مواجه شده که فرش‌هایی از تهران آورده بودند و می‌فروختند. این نخستین سندی است که در سفرنامه‌های جهانگردان خارجی درباره فرش تهران یافت می‌شود.»

گیوم آنتوان اولیویه، دومین جهانگردی است که در دوره آغامحمدخان قاجار به ایران سفر کرده و به وضوح ماجرای قالی‌بافی در تهران قدیم را در سفرنامه‌اش تشریح کرده است. کاظمی می‌گوید: «ولیویه در جریان سفر نسبتاً طولانی‌اش به ایران به تهران می‌آید و در سال ۱۷۹۷ میلادی حدود ۳ ماه در منطقه شمیران زندگی می‌کند. او در توصیف فرش دستباف تهران گفته که این فرش‌ها از تنوع رنگ بالایی برخوردارند و کیفیت خوبی دارند.»

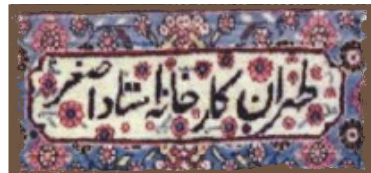
لویی دوبو، نویسنده و شرق‌شناس فرانسوی که کتاب تاریخ طبری را به زبان فرانسه ترجمه کرده، یکی دیگر از

چهره‌های مشهور خارجی به شمار می‌رود که از فرش تهران تمجید کرده است. مهرشاد کاظمی درباره توصیف دوبو از فرش تهران می‌گوید: «لویی دوبو، کتاب دیگری به نام «تاریخ ایران» را تألیف کرده و در این کتاب، مشاهداتش درباره ماجرای قالی‌بافی در تهران را شرح داده است. او در این کتاب فرش تهران را معمولی توصیف کرده و نوشته که از این فرش‌ها برای تزئین خانه‌ها و تختخواب مسافران استفاده می‌شود.»

ساموئل بنجامین، نخستین سفیر آمریکا در ایران که در دوره ناصرالدین شاه عازم تهران شد هم در خاطراتش به فرش ابریشمی و نفیسی در تالار آینه و مقابل تخت طاووس در کاخ گلستان اشاره می‌کند. او ادعا می‌کند که در بافت این فرش، دانه‌های مروارید به کار رفته و با ارزش‌ترین فرشی بوده که در تهران دیده است.

دانش‌آموزان مدرسه اسلام در کنار استادان

انجمن معارف را به‌عنوان کمک دولتی به دلیل نپذیرفتن برخی اصلاحات از دست داد. همین امر باعث شد تمرکز مدرسه اسلام بر هنر قالی‌بافی بیشتر باشد و درآمدزایی از آن در دستور کار قرار بگیرد. مهرشاد کاظمی، تهران‌پژوه می‌گوید: «فرش‌های به‌جامانده از مدرسه قالی‌بافی اسلام تهران شباهت زیادی به نقشه‌های منطقه کرمان دارد و این به دلیل حضور استاد اصغر قالی‌باف بود که اصالتی کرمانی داشت. تقریباً بعد از گذشت مدت کوتاهی از شروع به کار مدرسه اسلام، قالی‌بافی در این مدرسه با چنان شهرت و آوازه‌ای روبه‌رو شد که سفارش‌های بی‌شماری دریافت می‌کردند. پای فرش‌های این مدرسه به دربار هم باز شد و به‌عنوان هدیه‌های بین‌المللی از آن فرش‌ها بهره می‌گرفتند. مدرسه اسلام محله سنگلج تهران با اوج گرفتن مشروطه کم‌کم به حاشیه رانده شد و از رونق افتاد.»

عبارت «طهران، مدرسه اسلام، ۱۳۱۹» درج شده است. تسوچ زوله، محقق، مؤلف و مدرس فرش دستباف، می‌گوید: «این مدرسه یک دوره امتحان یک‌ساله برگزار کرد و پس از این امتحان، شاگردان مدرسه دست به کار بعضی از صنایع از جمله قالی‌بافی شدند. فرش‌های دستباف نفیسی که در این مدرسه بافته شد بعدها به پادشاه وقت هم تقدیم شد که نشان دهنده کیفیت بالا و آموزش درست و دقت قالی‌بافان این مدرسه است.»

قالی‌بافی برای مدرسه اسلام درآمدزا بود و دلیل این موضوع به مشکلات مدرسه از نظر مالی برمی‌گشت. بخشی از هزینه‌های مدرسه از طرف رجال دولتی و بزرگان تأمین می‌شد و بخشی دیگر اعانه‌ای بود که از طرف انجمن معارف به‌عنوان کمک مالی دولت به مدرسه تعلق می‌گرفت. البته مدرسه بعد از ۲ سال، مساعدت

موضوع: مدرسه اسلام

ویژگی: مشهورترین مدرسه قالی‌بافی تهران قدیم

مدرسه «اسلام» در محله سنگلج را باید مهم‌ترین و تأثیرگذارترین مدرسه در زمینه آموزش قالی‌بافی در تهران معرفی کرد؛ مدرسه‌ای که جذاب‌ترین فرش‌ها با داستان شاگردانش زیر نظر استاد اصغر قالی‌باف بافته شد. مدرسه اسلام در زمان مظفرالدین شاه آغاز به کار کرد و بخش هنر و صنعت آن بسیار خاص و فعال بود؛ مدرسه‌ای که هنر قالی‌بافی در آن به اوج رسید. شاهکار هنر جوانان کلاس‌های قالی‌بافی این مدرسه در موزه فرش ایران محفوظ مانده است؛ آقالیچه جفت که از نظر نقش و رنگ پردازی کاملاً مشابه و جفت یکدیگرند و بالای آنها نام «سلطان مظفرالدین شاه قاجار» و در پایین فرش‌ها

فرش‌های «زندان باف» به بازار رسیدند

موضوع: قالی‌های زندان باف

ویژگی: فرش‌های زندان باف تهران به سبک فرش‌های کرمانی بافته می‌شدند

داشت که صاحب یک کارگاه بزرگ قالی‌بافی در این شهر بود. او برای راه‌اندازی نخستین کارگاه قالی‌بافی در زندان از نخعی خواست چند استاد کار به تهران اعزام کند تا در زندان‌های پایتخت به زندانی‌های قالی‌بافی یاد بدهند. با ورود استادکاران راوری به تهران، نخستین کارگاه‌های قالی‌بافی در زندان‌ها تأسیس و نخستین محصولات آنها نیز با نام فرش‌های زندان باف وارد بازار شد. از آنجا که استادان این گروه از زندانیان راوری بودند، به همین دلیل سبک قالی‌هایی که در زندان‌های تهران بافته شد نیز شباهت زیادی به قالی‌های راور کرمان داشت. اواخر دهه ۴۰ و در ادامه کاری که در دوران پهلوی اول شروع شده بود، شرکت فرش ایران نیز در زندان‌های تهران دار قالی برپا و برای چند سال فرش تولید کرد.»

تهران می‌گوید: «فرش زندان باف در ادبیات جهانی هم واژه‌های شناخته شده است، اما تولید نخستین فرش‌های زندان باف در ایران با زندان‌های تهران مرتبط است. ماجرا از این قرار است که رضا پهلوی برای آموزش شغل و حرفه به زندانیان دستور می‌دهد دار قالی را در زندان‌های بزرگ پایتخت علم کنند. به عبارت دقیق‌تر، نخستین فرش‌های زندان باف ایران حد فاصل سال‌های ۱۳۰۵ تا ۱۳۲۰ وارد بازار فرش تهران شده‌اند و هنوز نیز در بسیاری از زندان‌ها کارگاه‌هایی برای فرش‌بافی وجود دارد.» زوله ادامه می‌دهد: «راه‌اندازی نخستین کارگاه قالی‌بافی در زندان‌های تهران اما به استخدام استادکارهای این حوزه و ایجاد شرایط برای آموزش زندانیان علاقه‌مند و با استعداد نیاز داشت. رضاشاه دوستی به نام عباس خان نخعی در منطقه راور کرمان

فرش زندان باف اصطلاحی است که در سال‌های اخیر بسیار شنیده می‌شود؛ تخته‌فرش‌هایی که هنر دست زندانیان و محصول هنر فرش‌بافی در زندان است. تار و پود فرش‌هایی که به دست زندانیان در هم گره می‌خورد، با مشارکت کارآفرینان از کارگاه‌های فرش‌بافی برخی زندان‌ها وارد بازار می‌شوند و علاوه بر ارزش هنری، معیشت خانواده زندانیان را نیز تأمین می‌کنند. تاریخچه این اصطلاح در صنعت فرش و توسعه و گسترش کارگاه‌های فرش‌بافی در برخی زندان‌ها نیز با تهران گره خورده است. در جست‌وجوی نخستین نشانه‌های فرش‌های زندان باف در پایتخت باید به سال ۱۳۰۵ برگردیم؛ به دورانی که چند استادکار کرمانی، هنر، تجربه و مهارت خود را به پایتخت آوردند و نخستین گروه زندانیانی را که به فرش‌بافی علاقه داشتند با این هنر و صنعت آشنا کردند. تورج زوله، کارشناس و محقق حوزه فرش، در این باره می‌گوید: «در آغاز دوران پهلوی اول، تاریخچه فرش تهران هم دچار تغییر و تحولاتی شد. در همین دوران بود که مردم با اصطلاحی به نام قالی‌های زندان باف آشنا شدند. این قالی‌ها را همانطور که از نامش پیداست برای نخستین بار در کشور در زندان‌های تهران می‌بافتند؛ همچنان که نمونه‌ای از این قالی‌های زندان باف در کاخ سعدآباد وجود دارد.» بافت قالی در زندان آن هم در روزگاری که قالی‌بافی به‌عنوان یکی از کسب‌وکارهای سنتی ایرانیان از گذشته در خانه‌ها رواج داشت، مسیری جدید در صنعت فرش‌بافی بود. زوله درباره نخستین فرش‌های زندان باف ایران و